

BJELOPRSI JEŽ (*Erinaceus concolor* Martin)

Od ostalih sisavaca razlikuje se po bodljama koje ima na leđima, bokovima i tjemenu glave. Bodlje su u mužjaka tamnosmeđe boje, a u ženke sivo smeđe boje. Glava (osim tjemena) i trbušna strana obrasli su grubom dlakom crveno smeđe boje, prsa su svjetla. Njuška je produžena poput rila, okrugla mala uha i oči crne su boje. Zbijeno okruglasto tijelo dužine do 30 cm s repom dužine do 5 cm i težine oko 1,5 kg, smješteno je na kratkim nogama. U slučaju opasnosti tijelo savija u klupko i do tada prilegle bodlje uz tijelo pretvore su u bodljikavu kuglu.



Opasnost, početak savijanja tijela u klupko

Jež je noćna životinja, pa dan provodi u uređenom gnijezdu koje je smješteno plitko u šupljinama tla ili pod hrpama granja. Gnijezdo gradi najčešće od lišća, mahovine, i trave. Kako spava i zimski san, na isti način priprema brlog koji je ukopan u zemlji na dubini preko 30 cm. Nakon buđenja u proljeće tijekom ožujka započinje s parenjem. Ženka nosi 5–6 tjedana kada koti 2–5 (10) slijepih mladunaca dužine oko 6 cm, obraslih mekim dlakama. Mladunci su slijepi oko 2 tjedna, sišu 4–5 tjedna, te se osamostale za oko mjesec i pol. U tijeku jedne godine ženke mogu imati dva legla. Prehrana

mu se u najvećem dijelu sastoji od insekta, ali i od glista, puževa, žaba, miševa, jaja i mladih ptica, raznih plodova (voće). Životni prostor su mu rubovi šuma, parkovi, vrtovi, polja s grmljem do 1500 m nadmorske visine.

Prirodni neprijatelji su mu lisica i duge hladne zime, a u velikom broju stradava od cestovnog prometa. U prirodi može doživjeti preko 6 godina.

Jež je zaštićena vrsta u Republici Hrvatskoj.

Tekst i fotografija:
Krunoslav Arač, dipl. ing. šum.

Iz hrvatske flore

Orhidološka istraživanja Republike Hrvatske

ORHIDEJE (*Orchidaceae*) ŠUMSKIH STANIŠTA

UVOD

U proteklih desetak godina (1995–2005) trajala su vlastita botanička istraživanja hrvatskih orhideja na svim relevantnim staništima i u gotovo svim dijelovima Hrvatske. Znatan dio prostora ostao je nedostupan

zbog zaostalih eksplozivnih sredstava iz Domovinskog rata, ali, kako pretpostavljam, to nije ni malo značajnije utjecalo na ukupne rezultate kako u kvalitativnom tako i u kvantitativnom pogledu.

Temeljna istraživačka metoda sastojala se u obilasku i transektiranju terena, tj. raznovrsnih staništa gdje se pojavljuju predstavnici orhideja. Koliko god su u Hrvatskoj u posljednjih stotinjak godina provedena razmjerno brojna i raznolika floristička i fitocenološka istraživanja domaćih i stranih botaničara, cijelo područje Hrvatske nije još u potpunosti botanički istraženo, dapače, ostala su neistražena još velika područja upravo u našim planinama, ali i drugdje. Iz te činjenice proizlazi i spoznaja da su ovo bila prva, pionirska sustavna istraživanja orhideja u Hrvatskoj, jer su nam do sada bili u manjem broju poznati tek neki predstavnici ove familije višeg bilja, najčešće kao uzgredni nalazi u okviru botaničkih ili fitocenoloških istraživanja nekog područja, ali i to bez poznavanja njihove raširenosti na prostoru Hrvatske. Naravno da je nakon otkrića pojedinih svojti slije-

dilo njihovo analiziranje i determinacija, odnosno opis i prikupljanje svih drugih podataka, ukoliko je riječ o novim svojstama za Hrvatsku i za znanost.

Ne treba opširno opisivati kako je kretanje planinskim, često stjenovitim i prašumskim područjima za pješaka naporno, te je radi iscrpnijih podataka i što boljeg istraživanja nekog područja trebalo ostajati na terenima po više dana i u više navrata godišnje. Teškoće u pronalaženju predstavlja i činjenica što se neke svojte orhideja ne pojavljuju svake godine, već imaju periode mirovanja, latencije, koji mogu trajati, dvije, tri ili više godina za redom.

Zahvaljujem g. Roku Čičmiru na svesrdnoj pomoći u terenskom radu.

STANIŠTA ORHIDEJA U HRVATSKIM ŠUMAMA

Orhideje naseljavaju vrlo raznolika šumska staništa u odnosu na fitocenološku pripadnost, gotovo podjednako u listopadnim i četinarskim sastojinama. Orhidejski najznačajnija staništa nalaze se u različitim tipovima bukovih šuma bez obzira radi li se u bukvicima naj-

nižih gorskih predjela ili o bukvicima hrvatskih planinskih prostora koji ponegdje završavaju klekovinom. Međutim, šumska staništa s najvećim orhidejskim diversitetom su bukovo-jelove sastojine (*Abieto-Fagetum* i dr.), različite termofilne asocijacije hrasta medunca, zimzelene šume i šikare te različiti tipovi čistih ili miješanih smrekovih šuma (*Picetum croaticum montanum* i dr.). Hrvatska miješana šuma hrasta kitnjaka i običnog graba (*Quercus-Carpinetum croaticum*) u nekim predjelima sjeverozapadne Hrvatske te u slavonskom gorju, odlikuje se mjestimično vrlo šarolikim i bogatim orhidejskim populacijama koje broje na tisuće i tisuće primjeraka. Nešto manji broj orhidejskih svojti nalazimo u nizinskim šumama hrasta lužnjaka i običnoga graba (*Carpinus betuli* - *Quercetum roboris*).

Svi degradacijski šumski stadiji u submediteranskom i mediteranskom području Hrvatske, od Istre do Konavala, odlikuju se specifičnostima u pogledu nazočnosti orhidejskih svojti i u cijelosti nisu još do danas dovoljno istraženi. Najbogatije populacije nalazimo u rijetkim makijama, nekim vrstama gariga te na kamenjarskim travnjacima na vapnenačkoj podlozi.

Iznimno i rjeđe, orhidejske populacije nazočne su u umjetno podignutim nasadima, plantažama američkog borovca (*Pinus strobus* / i smreke (*Picea abies*)).

Pojedinačno ili u manjim skupinama orhideje rastu unutar prorijedenih ili gustih šumskih sastojina, te ih se radi povećane zasjenjenosti ili suhog šumskog lišća teže otkriva. Nerijetko su orhideje nazočne i na teško prohodnim, nagnutim i kamenim blokovima pregrađenim šumskim površinama, kao, primjerice, u šumama oko Crnog Luga, Kozjeg Vrha, u Čorkovoj uvali, na Bitoraju, oko Brestove Drage, u Bijelim i Samarskim stijenama, na Svilaji i dr. Međutim, prosječno najbrojnije



Slika 1. *Epipactis atrorubens* iz Istre



Slika 2. *Epipactis viridiflora* iz G. Vrapča



Slika 3. *Epipactis helleborine*, Kalnik



Slika 4. *Epipactis brestina* iz Istre



Slika 5. *Goodyera repens*, Sungerski lug

sastojine orhideja u šumskim staništima nalazimo na onim mjestima gdje ima više svjetla, kao što su šumski rubovi i šumske prosjeke, veće šumske plješine, stari i noviji šumski putovi, tj. njihovi okrajci, i sl. Zbog toga su naše planine i niži gorski šumski predjeli koji su prošarani većim brojem prometnica, bogatiji orhidejama od onih gdje toga nema ili ima znatno manje (Lička Plješivica i dr.). Po bogatstvu orhideja posebno se izdvajaju rubnjaci šumskih putova u Sungerskom lugu (*Blechno-Abietetum*) koje se povremeno u cijelosti

čisti na taj način da se skida dosta širok površinski sloj tla sa svim raslinjem, što periodički uništava velik dio orhidejskih populacija koje s vremenom ipak regeneriraju. Antropogena uvjetovanost nazočna je čak i na malim i uskim šumskim stazama kao značajnim staništima uz koje rastu primjerci orhideja. Razmjerno brojnim primjercima kruščika (*Epipactis*) česta su staništa šumski rubovi na kojima se nerijetko pojavljuje više ili manje isprekidan pojas grmlja koje zatvara ulaz u šumu.

SVOJTE ORHIDEJA ŠUMSKIH STANIŠTA HRVATSKE

U ovom radu izdvojene su one orhidejske svojte kojima su šume i njihovi različiti degradacijski stadiji primarna staništa, tj. najveći dio populacije obitava u šumi, a tek iznimno i rijetko određeni primjerci mogu se naći i izvan šumskih staništa.

Znanstveno nazivlje uređeno je prema DELFORGE P. 2001: *Orchidées D'Europe*. Uz znanstvena imena svojti izvedeni su i hrvatski narodni nazivi te kratke napomene o raširenosti, gustoći populacija i najznačajnijim lokalitetima. Svojte su ispisane abecednim re-

dom rodova te abecednim redom svojti unutar pojedinog roda.

1. *Cephalanthera damasonium* (Miller) Druce, bijela naglavica, raširena, česta
2. *Cephalanthera longifolia* (L.) Fritsch, dugolisna naglavica, raširena, česta
3. *Cephalanthera rubra* (L.) L.C.M. Richard, crvena naglavica, raširena, rjeđa
4. *Coeloglossum viride* (L.) Hartman, zeleni šuplji jezik, raširena, pojedinačna, rijetko u šumi



Slika 6. *Epipactis* sp., neidentificirana svojta iz Ličke Plješivice



Slika 7. *Epipactis* sp., neidentificirana svojta s Risnjaka

5. *Corallorrhiza trifida* Chátelain, koraljuša, raširena, pojedinačna, rijetko u skupinama, Velebit
6. *Cypripedium calceolus* L., gospina papučica, lokalna i rijetka, Plitvička jezera, Velebit
7. *Dactylorhiza maculata* (L.) Soö, pjegavi kaćunak, raširena, razmjerno raširena i česta
8. *Dactylorhiza romana* (Sebastiani) Soö, romanski kaćunak, rijetka, lokalna, Pelješac
9. *Dactylorhiza saccifera* (Brongniart) Soö, debelostrugasti kaćunak, pojedinačna, rijetka, lokalna, G. Kotar
10. *Epipactis atrorubens* (Hoffmann ex Bernhardt) Besser, purpurna kruščika, razmjerno raširena i mjestimice brojna
11. *Epipactis brestina* Kranjčev R. sp. nova, nom. prov., brestova istarska kruščika, lokalna i rijetka, Istra
12. *Epipactis greuteri* H. Baumann & Künkele, Grojterova kruščika, lokalna i rijetka, G. Kotar
13. *Epipactis helleborine* (L.) Krantz, širokolisna kruščika, raširena i česta, Medvednioca i dr.
14. *Epipactis helleborine* subsp. minor (L.) Krantz, mala širokolisna kruščika, lokalno česta, Medvednica
15. *Epipactis istriana* Kranjčev R., sp. nova, nom. prov., istarska kruščika, lokalna i rijetka, Istra
16. *Epipactis latina* B. Baumann & H. Baumann, lacijska kruščika, lokalna i rijetka, G. Kotar
17. *Epipactis leptochila* (Godfery) Godfery, uskolisna kruščika, razmjerno raširena i pojedinačna do lokalno česta
18. *Epipactis luteoviridis* Kranjčev R., sp. nova, nom. prov., zeleno žuta kruščika, lokalna i rijetka, Istra
19. *Epipactis aff. meridionalis* H. Baumann & R. Lorenz, južna kruščika, lokalna i rijetka, G. Kotar
20. *Epipactis microphylla* (Ehrhardt) Swartz, sitnolisna kruščika, lokalno veoma česta, Medvednica, Lošinj i dr.
21. *Epipactis muelleri* Godfery, Melerova kruščika, lokalno rijetka
22. *Epipactis neglecta* (H. Kämpel) H. Kämpel, zaboravljena kruščika, lokalna i rijetka
23. *Epipactis palustris* (L.) Krantz, močvarna kruščika, lokalno česta, Lapačko polje i dr.
24. *Epipactis aff. peitzii* H. Neumann & Wucherpfennig, Pejcova kruščika, Medvednica
25. *Epipactis pontica Taubenheim*, pontijska kruščika, lokalna i rijetka, G. Kotar
26. *Epipactis pseudopurpurata* Mered' a fil., lažna purpurna kruščika, lokalna i rijetka
27. *Epipactis rivularis* Kranjčev R. sp. nova, nom. prov., potočna kruščika
28. *Epipactis viridiflora* Hoffmann ex Krockner, purpurna kruščika, razmjerno raširena i lokalno česta, Medvednica, Kalnik, Ivanščica i dr.
29. *Epipactis voethi* Robatsch, Vetova kruščika, lokalna i rijetka, Medvednica i dr.
30. *Epipactis zagabiensis*, sp. nova, zagrebačka kruščika, lokalna, česta, Medvednica
31. *Epipogium aphyllum* Swartz, bezliska, veoma lokalna i rijetka, Medvednica
32. *Goodyera repens* (L.) R. Brown, oštopeludka, lokalno česta, Sungerski lug i dr.
33. *Limodorum abortivum* (L.) Swartz, ljubičasti šiljorep, raširena, pojedinačna, od Istre do Konavala, kontinentalna Hrvatska, otoci
34. *Listera cordata* (L.) R. Brown, srcoliki čopotac, lokalna i rijetka, Velebit i dr.
35. *Listera ovata* (L.) R. Brown, jajasti čopotac, raširena i česta
36. *Neottia nidus avis* (L.) L.C.M. Richard, kokoška, raširena i česta
37. *Ophrys archipelagi* Gözl & H.R. Reinhard, arhipelaška dalmatinska kokica, lokalna i razmjerno rijetka, o. Korčula
38. *Ophrys bertolonii* Moretti, Bertolonijeva kokica, lokalno česta, od Istre do Konavala, otoci
39. *Ophrys classica* subsp. lastobona Kranjčev R., subsp. nova, nom. prov., lastovska kokica, lokalno česta na otocima, Lastovo, Korčula
40. *Ophrys flavicans* Visiani, žučkasta dalmatinska kokica, lokalno česta, srednja Dalmacija
41. *Ophrys dinarica* R. Kranjčev & P. Delforge, dinarska kokica, lokalno brojna, od izvorišta Zrmanje do Sinja.
42. *Ophrys insectifera* L., kokica mušica, raširena i lokalno česta, Plitvička jezera, Istra i dr.
43. *Ophrys lacaitae* Lojacono, Lakaitova viška kokica, lokalno česta, otok Vis
44. *Ophrys marmorata* G. Foelsche & W. Foelsche, mramorirana kokica, lokalna i rijetka, otok Vis
45. *Ophrys montenegrina*, crnogorska kokica, lokalna i rijetka u j. Dalmaciji
46. *Ophrys pseudohittitica* Kranjčev R., sp. nova, nom. prov., lažna hititska kokica, lokalna i rijetka u j. Dalmaciji
47. *Ophrys quarneri* Heller, kvarnerska kokica, lokalna i rijetka, Istra (Valtura)
48. *Orchis anthropophora* (L.) Allioni, bezostruška, razmjerno česta u Dalmaciji

49. *Orchis papilionacea* L., leptirasti kaćun, lokalno česta, južna Istra i dr.
50. *Orchis pauciflora* Tenore, malocvjetni kaćun, raširena i česta u primorskom pojasu i na otocima
51. *Orchis provincialis* Balbis ex Lamarck & DC., finobodljasti kaćun, lokalna i rijetka, o. Krk, Zadvarje
52. *Orchis purpurea* Hudson, purpurni kaćun, raširena, razmjerno česta
53. *Orchis quadripunctata* Cyrillo ex Tenore, četverotočkasti kaćun, razmjerno česta i raširena u primorskom pojasu i na otocima
54. *Orchis simia* Lamarck, majmunov kaćun, pojedinačna, razmjerno raširena
55. *Orchis spitzelii* Sauter ex W. Dj. Koch, Špicelijev kaćun, lokalna i rijetka
56. *Platanthera bifolia* (L.) L.C.M. Richard, mirisni dvolist, raširena i česta
57. *Platanthera chlorantha* (Custer) Reichenbach, zelenkasti dvolist, lokalna i rijetka, Učka, Kalnik i dr.
58. *Serapias bergonii* E.G. Camus (pro hybr.), Bergonova kukavica, lokalna i rijetka, Pelješac i dr.
59. *Serapias istriaca* M. L. Perko, istarska kukavica, lokalno česta, rt Kamenjak u Istri
60. *Serapias parviflora* Parlatore, sitnocvjetna kukavica, razmjerno česta u primorskom pojasu i na otocima

RASPRAVA I ZAKLJUČCI

Od 150 do danas utvrđenih svojti orhideja u Hrvatskoj, njih 60 ima staništa u šumskim područjima Hrvatske, odnosno u raznolikim degradacijskim šumskim oblicima. Od 60 istaknutih svojti tek 33 su tipične šumske svojte koje se pojavljuju isključivo u šumskim biotopima. Sve ostale imaju staništa u submediteranskim i mediteranskim rijetkim makijama, raznim vrstama gariga s prijelazima na ogoljele ravnjačke površine mediteranskih i submediteranskih kamenjara te raznolikih ruderalnih zajednica.

Najveći broj šumskih svojti odnosi se na rod *Epipactis* koji je donedavno u Hrvatskoj bio poznat tek s nekoliko najpoznatijih svojti, te je dvadesetak do danas zabilježenih svojti u Hrvatskoj tek veći dio od onih svojti koje se očekuju na tim staništima u budućim istraživanjima. To se posebno odnosi na velika planinska područja Gorskog kotara, Velebita, Svilaje, Biokova te nekolicine hrvatskih jadranskih otoka. Osobito su značajne naznake noviteta u rodu *Epipactis* na planini Svilaji, jedinstvenoj po mnogo čemu u cijeloj Dalmaciji u Hrvatskoj (*Epipactis placentina*) i nekolicina drugih.

Unutar svojti roda *Epipactis* u najnovije vrijeme opisano je pod provizornim nazivima šest hrvatskih endema, šest novih svojti za znanost. Njihova objava uslijedit će nakon prikupljenih novih podataka te cjelovitog upoznavanja njihovih areala.

Od ostalih svojti u ovom popisu nazočna su još tri hrvatska endema (*Ophrys dinarica*, *Serapias istriaca*, *Ophrys flavicans*) te nekoliko subendema.

Nalaženje razmjerno velikog broja svojti u šumskim staništima Hrvatske već je do sada u značajnoj mjeri promijenilo uobičajenu, laičku i ničim argumentiranu sliku o navodnoj ugroženosti mnogih biljnih vrsta u šumskim biotopima zbog raznih utjecaja čovjeka pa tako i ugroženosti svojti orhideja. Primjer planine Med-

vednice u neposrednoj blizini Zagreba s razmjerno velikim i donedavno potpuno nepoznatim brojem svojti u rodu *Epipactis*, to najbolje potvrđuje. To je ujedno i potvrda stajalištu kako uobičajeni i na znanosti utemeljeni utjecaji čovjeka na šumske ekosustave u Hrvatskoj imaju za posljedicu stvaranje povoljnih ekoloških uvjeta za pojavu i održavanje mnogih orhidejskih svojti.

Dosadašnja istraživanja orhidejskih svojti šumskih biotopa Hrvatske nedvojbeno su pokazala kako na tim staništima obitava razmjerno velik broj svojti, među kojima nalazimo i takve s vrlo velikim populacijama koje broje tisuće i tisuće primjeraka, kao i takve koje su hrvatski endemi. Ta činjenica na određeni način govori o još uvijek povoljnom ekološkom statusu hrvatskih šumskih ekosustava, napose onih u planinskim područjima.

Dr. sc. Radovan Kranjčev, prof.

MOJA ISTINA, ZAVJET I ISPRIKA

Malo ljudi znam koji su prolazili kroz život ne želeći utjecati na njega i razvoj događaja oko sebe. Čini se prirodnim; spoznavati, učiti, predmijevati, boriti se, težiti ostvarenju svojih ciljeva, ma koliko zapravo naš život kratko trajao. Da ne ulazim u područje trajanja svijeta, dugih stoljeća, dovoljno je stati uz gorostasno staro hrastovo stablo koje bilježi samo dva stoljeća, razmisliti čemu i kojim je vremenima to stablo sve svjedočilo. Za razliku od hrasta, ljudsko aktivno ili zrelo produktivno doba, rijetko prelazi pedeset godina. Ono ispred je djetinjstvo, rast, mladenačko nadanje i mentalno formiranje, a ono nakon spomenutih godina vrijeme je kad nas nataložena i ne baš uvijek sjajna životna iskustva, ostave istrošene ili barem temeljito pohabane. Posebno to vrijedi za naše duše. Jedan je književnik rekao da je život zapravo put od rođenja do razočarenja. Ne bi bilo dobro kada bi to bilo uvijek samo tako, priroda se brine da i tu bude raskošnoga bogatstva, razlika pa onda dakako i ravnoteže.

Kad čovjek prevali taj svoj radno-aktivni put, pa se u mislima vrati na početak, tek onda temeljito shvati kako su se i u tom, definitivno kratkom vremenu dogodile i nepovratno otišle mnoge promjene, tehnološke, tehničke, razvojne ali i promjene u vrijednosnim sustavima života. Nema smisla vrednovati život tek po samo nekom od slučajno izabраниh kriterija. Ljepota, punina sadržaja i unutarnje duhovno zadovoljstvo čovjeka, u pravilu i bez iznimaka, strukturirano je po mnogim malim sitnim, nevidljivim ali utjecajnim čimbenicima onoga što nas kroz život nosi i čini zadovoljnim. Ima nažalost nešto što bih se iskustveno i bez ustručavanja usudio ustvrditi. Postoji, naime, matematički strogo zakoniti omjer u strukturi života. Koliko više naš život podređujemo stjecanju materijalnih dobara, isto tolikom mjerom gubimo vrijeme, osjećaj, ljudsku toplinu u zajedništvu, etičke okvire i zapravo pravu ljepotu življenja. Čvrst sam u uvjerenju kako se područje duhovnog ili osjećajnoga u životu ne može ograničavati ili programirati nikakvim okvirima, ni sadržajima ni vremenskim. Puno toga mora, kao i u prirodi, biti spontano, jer se kao i u prirodi naprosto ne može robotizirati. No, kako se savršena priroda o svemu uspješno skrbi, doći će vrijeme u kojemu će nas život opet usmjeravati jedne na druge i isto tako prema prirodi. Ne daj Bože da to bude u nekoj kataklizmičkoj nevolji.

Ma koliko se često pitam; je li to naš najbolji put kojim idemo, istina je samo jedna: kada bi znali, išli bi si-

gurno boljim putem. Tako to i jest u prirodi; najbolja su vlastita iskustva, pa svaki naš izbor puta moramo kušati i u cijelosti prijeći. Ta škola puno košta, ali je jedina prava. A stara istina kako je povijest učiteljica života, vrijedi za one s dobrim pamćenjem, one koji pamteći ne ponavljaju greške iz prošlosti.

Promjene o kojima sam govorio tako se brzo događaju, da se ni mi sami nismo u stanju pripremiti za njih. Tko bi mogao znati, pa onda i pravovremeno reagirati na anarhično oslobađanje profitnih razmišljanja i dakaako nametnuta i posebna, neka nova (ne) moralna pravila igre. Znali smo oduvijek da novac otvara skoro sva vrata, da sve ama baš sve ima svoju cijenu, no u pravilu ta se prilagodba znatno prije događa kod onih koji stječu, nego kod onih koji se moraju od tih “pravila” braniti. Nije to nepoznanica da će čovjek za položaj, materijalna dobra pogaziti dojučerašnja pravila, no svakako nije bilo za očekivati da će to biti tako masovna pojava. Odjednom sudska presuda, urbanistički plan, diploma, ekološka studija, zapošljavanje, medicinski tretman i još mnogo toga našlo se na tržištu.

Ipak, ima nekih stvari koje moraju biti i vječno ostati nacionalna svetinja, nešto što ne može biti ničije privatno niti iskoristivo vlasništvo. Naše more, naše šume i naša prirodna bogatstva, naša pitka voda, kao i naš jezik materinji. I ne treba ništa više reći. Nećemo li te naše nacionalne svetinje mi sami izdignuti na oltar i poštivati, nemojmo očekivati da će ta dobra, kao niti nas kao narod onda poštivati i tuđin.

U politici to smo navikli gledati, pa se više i ne čudimo kada rezultati izbora na površinu uzdignu šampione političke prostitucije. Narod miran i dalje samo skrušeno od političara-izabranika očekuje, umjesto da žestoko i s puno logike zahtijeva izvršenje ponuđenog programa, pa i onda kad je jasno vidljivo da se naši izabranici više bave provizijom a ne vizijom. A još su stari Dubrovčani nad vratima kroz koja se ulazilo u zgradu Velikog vijeća napisali; “Obliti privatorum publica curate”. Velika je opasnost bude li se takvo ponašanje preselilo iz politike i počelo događati u struci i znanosti? Stručnjaci bez morala, velika su opasnost.

Tražeći uzroke takvom odnosu prema zajedničkim dobrima, svi su me putevi vodili samo i uvijek prema jednom ishodištu. Svoju domovinu još nismo osjetili svojom. Još u našem mentalnom sklopu stanuju okamine predugog povijesnog razdoblja u kojemu je država

bila shvaćana tuđinom, pa je bilo i nužno i časno otkidati od nje ili barem uništavati je kao tuđina. Moralnu letvicu naših djedova zakopali smo u zemlju, pa sad svaka grabež ima kvalifikaciju spretnosti ili snalažljivosti. Vani, u svijetu, redovito smo se divili redu, čistoći i dobro znali, kako na primjer nije dopušteno parkirati na mjestu gdje stoji znak zabrane, kod kuće u našoj domovini, svoju smo snagu i dakako primitivizam uvijek dokazivali gazeći, a i takva načela. Jedan je moj sugrađanin uporno odbijao plaćati organizirani odvoz smeća, nalažeći opravdanje i obranu u svojoj “mudrosti”, kako on svoje smeće sam riješava, vozeći ga u šumu.



Slika 3a U borbi za očuvanje šume Repaš

I tako, čitav život oko nas sa svim svojim sitnicama nudio je izazivao i zahtijevao stalno sukobljavanje, borbu, trošenje i dakako sporo napredovanje. Progonio me je osjećaj kako netko mora činiti to što nosim kao svoju misiju, jer će inače svi stalno plaćati danak, i s tiha se usput nadao, možda kad me drugi vide i oni krenu mojim stopama. Izranjavan često sam padao, dizao se i ponovno činio isto. Znao sam da sam za dosta značajnu većinu zbog toga bio uvijek samo obična budala, pa ipak, lagao bih kad bih rekao da su me te kvalifikacije kosile, dapače nosila me vjera i istina kako se samo borbom i dijalogom mogu događati dobre stvari.



Slika 1. Kako ući u obnovu?



Slika 2. Varočki lug moramo zaštititi!

Znam da su se neke stvari u struci ipak postigle. Intenziteti u njezi sastojina prorjeđivanjem u prosjeku su se u normalnim sastojinama udvostručili, pronašli smo put prirodne obnove lužnjakovih sastojina sušenjem narušenih stanišnih i sastojinskih prilika. Tijekom svih zahvata u sastojinama gospodarili smo staništem, jednaki tretman njege imala je sastojina, tlo i voda. Na tom putu finu i istančanu misao vodilju nosio je naš Šumarski fakultet. Mnoge sam divne šumare sretao i na dobrom dijelu životnog puta od njih učio, s njima prijateljevao i vrlo intenzivno surađivao. Jedan značajan dio života mogao bih obilježiti vremenom radosti stvaranja.

Iza tog, tri desetljeća dugog razdoblja, ostala su i stoji terenska svjedočanstva. Bio je to stručno intenzivan život i život vrlo izoštrene socijalne osjetljivosti. Brigu o uvjetima rada svih uposlenika u šumi osjećao sam svojom moralnom i stručnom obvezom. Ostali su nekakvi moji rezultati koje mi nitko ne može oduzeti, pa kad i padnem u krizu, odem među svoje hrastove, ispričam se s njima, steknem mir i vratim se kući zadovoljan.

U tim promjenama kojima svjedočimo, puno se je toga promijenilo, a meni se čini, na žalost na gore. Zastrašujuće “činovničko” ponašanje u kojem se ne mora



Slika 3b Rastajemo se zadovoljni



Slika 4. Mjesto smirenja

ništa misliti, već slušati i raditi onako kako se “odozgo” naredi. Treba li većeg svjedočanstva od naše ukupne nemoći da izmijenimo bjelodano pogrešne propise u uređivanju šuma, ne pitajući koliko smo zbog toga uzaludno stvarali goleme troškove. Metode, bešćutnost i surovost zlih, uvijek je jača od svakog entuzijazma poštenih. Međuljudske odnose, preplavilo je primitivno mudrijašenje. Resorne institucije države, gdje bi trebala stanovati vrhunska struka i kompetentna arbitraža, mijenjale su kadrove sa svakim izborima, neovisno od dokazane stručnosti, poštenja i morala. U takvom okruženju izlaz se najčešće nalazio u tužnoj fazi bezpogovornog pristajanja na sve. Matoš bi rekao: *“Teško otadžbini, gdje je kao u Hrvatskoj slovo nijeme zemlje slobodnije i zdravije od misli i riječi narodne.”*

No, ne znam je li utješna istina kako su i svi drugi narodi na svom putu tranzicije prema ustrojavanju demokratskih društava prolazili isti takav put. Preskakati stepenice ne možemo i nećemo. Sigurno će doći vrijeme kada ćemo shvatiti kako je naša sudbina uvijek rezultat stanja našega uma. Sada se čini jasno prepoz-

natljivim kako je puno lakše izmijeniti značke, simbole i zastave od mentaliteta. Kad je riječ o tako nužnim genetskim promjenama, znajmo da one zahtijevaju vrijeme. A čovjek će uvijek više voljeti onoga koji ga uvjerava kako on dobro misli, i isto toliko mrziti onoga koji ga tjera da stvarno on sam mora misliti.

I sad valja pronalaziti puteve izlaza. Osobno čvrsto sam uvjeren da će putevi biti pronađeni. Razvoj situacije dovest će ljude do jasnih spoznaja kako se iz udobnih klupa gledališta moraju preseliti na igralište. Kada naš nacionalni mentalni sklop prepozna snagu kolektiva, kada shvatimo da se za opstanak nas i naše djece mora ustrojiti pravna država, pa onda i sve njene institucije na načelima jasnih moralnih, vrijednosnih i pravnih normi, treba očekivati udruživanje mladih, sposobnih, obrazovanih i nadasve čestitih ljudi, pa onda i njihov ulazak u prostorije gdje se odlučuje o budućnosti države i svijtu nas.

Jedini temelj na kojemu se ovo o čemu govorim može izgrađivati je obrazovanje, koje podrazumijeva razvijanje sposobnosti; kako tjelesnih tako umnih i dakako, posebno moralnih. To osjećam i nosim kao svoj zavjet i vjeru. Kada ne bih u to vjerovao, ne bi vrijedilo živjeti.

Prirodno je da me nakon četiri desetljeća na igralištu, napušta snaga i mogućnost. Isto tako prirodno je i nužno otvarati prostor mladim i sposobnim ljudima, kao što pomladku hrasta treba svijetlo. Trudio sam se živjeti i raditi čestito, dakako u skladu sa svojim mogućnostima. Cijelo sam to vrijeme pokušavao biti svoj, češće spreman na lomove nego na vijanja. Znam da nisam mogao na tom putu proći bez grešaka, posebno u razini uljuđenosti odnosa među ljudima. Sve što sam činio, činio sam u dubokom i iskrenom uvjerenju da se borim za stručna i moralna načela. Zato, prilika je i vrijeme za iskrene isprike svima koje sam na bilo koji način u žaru stručnih sukoba ili kritika povrijedio.

Tomislav Starčević